

ARIE VAN DEN BERG

LIEG
BEESTEN

.....
Dier en ondier in oud nieuws

Boom · Amsterdam

Voor dit boek kreeg de schrijver een projectbeurs van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Afbeeldingen omslag: zie pagina 231

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem

Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

© 2023 Arie van den Berg | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2445 822 6

NUR 680 | 694

www.boom.nl

Voor Michael, Selwyn, Titia, Franka en Ems

Inhoud

Het droeve lot van juffrouw Skinker	• 9
De hondsdagen van een edelman	• 27
Vreemd vel	• 47
Een jonge wildinne	• 71
Vis met arendsklauwen	• 95
Van Gods vergramde hand geschapen	• 113
Hemelse boodschap	• 129
Waar vissen het woord voeren	• 141
Dode boom op drift	• 153
Vijf shilling en een borrel	• 171
Een ondier in Verweggistan	• 187
Bronnen	• 211
Illustraties	• 231
Dank	• 237
Over de auteur	• 239

Het droeve lot van juffrouw Skinker

E ind 1639 was het Londense publiek in de ban van een vreemde mare. Op markten en straathoeken brachten liedjeszangers het nieuws aan de man; wel zes verschillende versies werden uitgevent. 'A Wonder of These Times' meldde een liedblad, 'A Strange Relation of a Female Monster' een ander. Wie nieuwsgierig was welk wonder hier bezongen werd moest de tijd nemen en de straatzang uitluisteren. Slechts een enkele versie van het lied kwam al in de titel ter zake. 'A Monstrous Shape. Or A Shapelesse Monster', begon het opschrift van de tekst die Laurence Price in 1640 in de Engelse hoofdstad liet drukken. Die eerste kreten moesten de aandacht van de voorbijganger trekken; daarna pas gaf de ondertitel een idee van de inhoud. En ook die zal aandacht hebben getrokken, want dit lied was niet minder dan *A Description of a female creature borne in Holland, / compleat in every part, save only a head like a swine, / who hath travailed into many parts, and is now to be seene in LONDON*. En dat was inderdaad de kern van het nieuws: een Hollandse juffrouw met een varkenshoofd. Heel lieflijk, keurig opgevoed, bevalligste der vrouwen, en toch, er was geen man die met haar wilde trouwen.

De liedjes waren bloemrijk in hun beschrijving van dit wereldwonder, maar wie van 't hele varken lustte kwam tekort bij de straatzangers. Die dolden bij gebrek aan heuse kennis en omwille van het rijm wat om het onderwerp heen, vergaten niet te melden dat de dagelijkse slobber in een trog van zilver werd opgediend en dat het snoetje dat daaruit eten moest haast twee voet lang was, maar de rest bleef in

A certaine Relation of the Hog-
faced Gentlewoman called Mistris *Tannakin*
Skinker, who was borne at *Wirkkam*

a Neuter Towne betweene the Emperour and the
Hollander, scituat on the river *Rhyne*.
Who was bewitched in her mothers wombe in the year 1618.
and hath lived ever since unknowne in this kind to any,
but her Parents and a few other neighbours. And
can never recover her true shape, till she
be married, &c.

*Also relating the cause, as it is since conceived, how her mother
came so bewitched.*

London Printed by J. O. and are to be sold by F. Grove, at his shop
on Snow-hill neare St. Sepulchers Church. 1640.

1. Londen, 1640

het duister. Wie was dit merkwaardige meisje, dat in 1618 in
Holland geboren zou zijn? Welke ziekte had haar getroffen,
en was ze echt zo rijk als ze werd bezongen?

Een 'waar relaas' biedt uitkomst. In de registers van de
Stationers' Company in Londen staat het op 5 december
1639 vermeld, maar het drukwerk zelf werd begin 1640 uit-
gegeven. Dit boekje geeft meer informatie dan het andere
colportagegoed. In de titel al, want de eerste zin daarvan

luit: *A certaine Relation of the Hog-faced Gentlewoman called Mistris Tannakin Skinker, who was borne at Wirkham a Neuter Town betweene the Emperour and the Hollander; scituate on the river Rhyne.* De tekst opent met een beschrijving van wonderlijke geboorten, wijd over de wereld en vanaf de vroegste tijden. Dan volgt het verhaal van Tanneke.

Tanneke was een laatkomertje. Toen ze zich aankondigde was dat een grote verrassing voor Parnel en Joachim Skinker. Maar er landde een doem op Parnels zwangerschap. Op een dag werd zij aan de deur van hun hofstee lastiggevallen door een oude vrouw die een aalmoes wilde. Parnels reactie was boers, of op z'n minst onverschillig, verzonken als zij was in haar eigen besognes. In ieder geval weigerde ze zelfs maar een penning te geven. Het afgewezen oudje mummelde een satansversie van het Onzevader en sprak toen, duidelijk verstaanbaar, een omineuze volzin. 'Zo'n inhalig varken als de moeder is,' zei ze, 'zo'n zwijntje zal het kind zijn dat ze in zich draagt.' Kort daarna werd een dochter geboren. Gezond en gaaf, maar met een afzichtelijk varkenskopje. En naarmate het kindje groeide werd dat hoofd wel groter, maar niet mooier.

Tanneke's vader was een welvarende herenboer met uitgestrekte landerijen. Het was dan ook niet moeilijk om de kwaal van het meisje verborgen te houden. De vroedvrouw werd tot zwijgplicht gemaand en Joachim en Parnel namen zelf de opvoeding van hun dochtertje ter hand. Tanneke at en kreeg les in haar eigen kamer, zodat ook de dienstboden haar mismaakte gezicht niet te zien kregen. Het leven van de Skinkers was dus betrekkelijk rustig. Tot de toverkol die Tanneke's kwaal veroorzaakt had voor de rechter kwam. Het heksenproces dat volgde trok volop aandacht, en zo werd het gebrek van Tanneke een publiek geheim.

Het schandaal was nog wel te dragen geweest als de kwade ban op last van de rechter verbroken had kunnen worden; maar of het onwil was of onvermogen, de heks nam haar vloek niet terug. In diepe ellende zocht de familie contact met een witte magiër uit de Nederlanden, Vandermast. Be-

halve wiskundige was die een vaardig planeetlezer. Voor Tanneke was de stand van de hemellichamen echter niet gunstig. Nadat hij een paar uur met het inmiddels twintigjarige meisje had doorgebracht, concludeerde Vandermast dat er zolang zij maagd zou blijven geen uitzicht was op herstel. Trouwen moest ze. En niet met een hansworst, een droogstoppel of een lompe boer, maar op z'n minst met een heuse heer.

De Skinkers kochten het mooiste laken, fluweel en satijn, lieten de breedste kragen kantklossen, en bestelden de beste naaisters om hun dochter een vorstelijk aanzien te geven. Maar ja, zoals het straatlied rondzong: boven al die praal stak nog altijd een snuit met reusachtige neusgaten, en hingen nog steeds die doorzichtige oorflappen boven rood priemende oogjes. De ouders van dit lieve monster waren echter rijk genoeg om een gigantische bruidsschat op tafel te leggen voor wie naar de hand van Tanneke wilde dingen. En ze verschenen, de huwelijkskandidaten: pompeuze jonkers, overmoedige soldaten en kiene studenten, maar ook lepe armoedzaaiers die hun laatste duiten naar de snijder brachten om zich op te kunnen doffen als een edelman. Ze kwamen uit Engeland, Frankrijk en Italië, en elk van deze drieste vrijers hoopte op de hoofdprijs die, aldus het waar relaas, wel veertigduizend pond bedroeg.

Niet iedereen werd binnengelaten; er was een strenge selectie aan de poort van Skinkers hofstee. Maar wie wel verder mocht wachtte een zware teleurstelling. Tanneke zag er niet alleen uit als een varken, ze gedroeg zich ook zo. En welbespraakt kon je haar ook niet noemen. De geschokte kandidaten schroomden niet om, weer buiten de poort, aan ieder die het horen wilde te vertellen dat haar woordenschat maar twee beperkte uitingen omvatte. Ook op de allerzoetste aanspraak van haar vrijers had ze geen ander weerwoord dan een hoog, nasaal 'Oui, oui'. En haar lach klonk als het Engelse 'Hog, hog', maar op z'n Hollands uitgesproken.

Veertigduizend pond vond zelfs de gretigste vrijkous toch te weinig voor het leed dat een huwelijk met dit wange-

drocht zou behelzen. Vandermast had weliswaar voorzegd dat een oprechte liefdeskus haar op slag van uiterlijk zou veranderen, dat Tanneke's gezicht daarna een ravissante schoonheid zou uitstralen en dat oprecht levensgeluk haar deel zou worden, maar hoe zeker was zo'n voorspelling? Wie haar hete varkensadem in zijn gezicht had gevoeld was opgelucht weer als een vrij gezelschap op straat te kunnen lopen.

Na korte tijd al kwam er geen minnaar meer aan de poort. Maar Tanneke volhardde en trok naar Londen. Daar, 'in Black Friars, of in Covent Garden', was ze nog altijd op zoek naar een vrijer. 'En,' zo eindigt het relaas, 'wie in de toekomst in een pamflet of straatlied een ander verhaal zal beschrijven of zingen dan in dit boekje is uiteengezet, die zondigt tegen de werkelijkheid; want wat hier geopenbaard is stoelt op betrouwbare, door en door beproefde informatie.'

Een waar verhaal dus. Maar hoe waar? Het 'relaas' situeert Wirkham 'lying between Holland and those parts belonging to the Empire, on the River Rhine'. In een moderne atlas is op de kaart van zowel het Nederlandse als het Duitse Rijngebied geen Wirkham te vinden, en ook op antieke kaarten ontbreekt deze plaatsnaam. Is het een verbastering van Wierschem? Dat dorp ligt niet ver van de Rijn, aan de Moezel tussen Koblenz en Cochem, even ten noordoosten van het pronkstuk der Duitse kastelen, Burg Eltz. Dit grondgebied was als 'vrije heerlijkheid' neutraal in de Dertigjarige Oorlog. Maar als Wirkham en Wierschem dezelfde plaats zijn, dan blijkt Tanneke niet zo Hollands als het drukwerk van de straatzangers en het waar relaas haar noemen. Dan moeten we het 'Dutchland' in de liedbladen als 'Duitsland' vertalen.

Of moeten we Wirkham als 'Workum' lezen? Dat is een plaats in Friesland, maar ook Woudrichem wordt wel Workum genoemd. Deze Noord-Brabantse vestingstad ligt aan de samenvloeiing van Maas en Waal, en die laatste rivier is een voortzetting van de Rijn. Woudrichem was bovendien de hoofdplaats van de heerlijkheid van Altena. Maar in 1639 was die heerlijkheid allerm minst neutraal, want al een halve eeuw eigendom van de Staten van Holland.

Een waerachtige beschryvinge van

een Mis-geboorte / dewelcke Godt Almachtich ge-

geuen heeft in Hollant / binnen Amsterdam / aen een Vrou Persoon met
Namen Jacamijntje Jacobs / daer ghekomen is een schamele Vrou Godes-wil / en dat
om een Aelmoes met haer drie Kinderen : Dese eycke Vrou sprack Gode wil u helpen:
Dese aeme Vrou met haer drie Kinderen sprack noch dat se met haer Kinderen in drie da-
gen geen Broodt ghe-eeten hadde / ende dat se van Huys / Hof / Landt en Sand berooft
was / biddende om een stuc voor haer Kinderen om af te leven / want sy met haer Kinde-
ren in drie Dagen geen Broodt ghe-eeten hadden / daer op dese Vrou Jacamijntje Jacobs
seyde / gaet heene met u Verckens waer dat ghy wilt / ick geue u niet / waer op dat de arme
Vrouwe sprack / zyn dit myn Kinderen Verckens / Godt geef u mede sulcke Verckens als
ick hier by my hebbe / waer in Godt Almachtigh zyn wonder-werck getoont heeft / als ghy
in dese Figur kom zien / daer het Schepel van dese eycke Vrou in haer Geboorde van een
Kinde / met een Verckens hoof ter Werelt is ghekomen / ghelyck hier na verhaelt wordt /
alle Menschen tot een Spiegel / dat Godt de heere ons voor meerder onheyl wil bewaren /
Amen.

Gedruckt tot Amsterdam / in 't Jaer ons heeren 1641.

2. Amsterdam, 1641

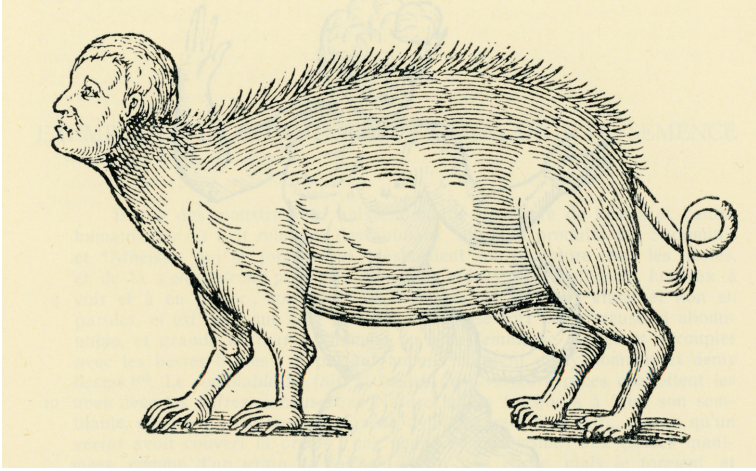
Een in 1641 in Amsterdam verschenen pamflet maakt de kwestie nog ingewikkelder. Dat blaadje meldt een soortgelijke misgeboorte als die van Tanneke Skinker, maar ditmaal betreft het een dochter van Hendricks en Jacamijntje Jacobs. Ook voor dit Amsterdamse echtpaar begon de ellende met het weigeren van een aalmoes. Een schamele vrouw kwam met drie sjofel geklede kinderen aan de deur van de Jacobsen. Ze waren van 'Huys, Hof, Landt en Sand' beroofd, ver-

telde ze, en al drie dagen hadden ze geen broodkorst gehad. ‘Godt wilt u helpen,’ reageerde Jacamijntje, en toen de bedelvrouw aanhield werd ze fel en zei: ‘Gaet van de Deure met u Verckens.’ De arme vrouw liep schreiend weg, mistroostig mompelend ‘Godt wil u sulcke Verckens geven als ick hier by myn hant hebbe’. En inderdaad: kort daarna beviel Jacamijntje Jacobs van een dochtertje met een varkenshoofd.

Anders dan Tanneke werd dit dochtertje niet door haar eigen ouders opgevoed. Om haar gebrek verborgen te houden werd ze ondergebracht bij een boerenechtpaar. Daar, op de hofstede van Jan Claessen en Mary Jans, groeide ze uit tot een ‘fraye Vryster van Lyf en Leden’, maar wel met een zwarte sluier over haar snoet ‘om datmen haer moye aanzicht niet mach zien’. En met die sluier liep ze als twintigjarige in 1641 door de straten van Amsterdam, op zoek – niet naar een minnaar, maar naar haar ouders. ‘Godt,’ verzucht de pamphletschrijver aan het eind van zijn verhaal, ‘Godt bewaer alle Moederlycke Kinders voor sulcken misschappen Vrucht.’

Voor de Londenaren zal het geen verschil hebben gemaakt of het meisje met het varkenshoofd uit Wierschem, Woudrichem of Amsterdam kwam. Er waren in 1639 wel commerciële, geleerde en diplomatieke contacten met het vasteland, maar voor het laag of niet geschoolde volk was het overzeese Europa exotisch terrein. Dat daar monsters huisden, zoals Tanneke Skinker, was niet uit te sluiten. Dat zulke ondieren werkelijk bestonden leed ook geen twijfel. Hoogleraren hadden serieuze studies aan monsters gewijd, zoals de Franse chirurg Ambroise Paré (1573) en de Italiaanse geneesheer Fortunio Liceti (1616). Van het uitgebreide standaardwerk dat Liceti aan de typering en de verklaring van het monsterlijke had gewijd, was in 1634 nog een bijgewerkte editie verschenen – weliswaar in Padua, maar tot in Londen werd er over gesproken.

Paré beschreef in *Des Monstres et Prodiges* (Over monsters en wonderen) twee misgeboorten in varkensstallen. Zo zou in 1110 bij Luik een zeug een biggetje met een mensengezicht hebben gebaard. Ook de handen en voeten zouden mense-

3. Brussels wondervarken, 1564

lijk zijn geweest. En hetzelfde was het geval bij een geboorte te Brussel. Daar wierp in 1564, in de Warmoesbroeckstraat bij Joest Dickpeert, een zeug zes biggen, waarvan een met een mensenhoofd. Net zoals zijn broertjes en zusjes had het monstertje snel melk gevonden bij de moeder, maar na twee dagen was het samen met de zeug geslacht. Het had te veel afgrijzen gewekt, aldus Paré, en om de geloofwaardigheid van zijn betoog kracht bij te zetten toonde hij een houtsnede van het Brusselse wondervarken.

Des Monstres et Prodiges was een wetenschappelijk werk, maar de houtsneden die zulke studies illustreerden werden van drukker naar drukker doorverkocht en hergebruikt, of schaamteloos gekopieerd. Via liedbladen en andere vlugschriften bereikten de monsterportretten ten slotte het straatvolk. Het Londense publiek was dan ook zeker vertrouwd met het fenomeen dat dieren met een mensenhoofd ter wereld konden komen. Was een juffrouw met een varkenshoofd dan niet even waarschijnlijk?

In heel Europa werden bovendien sprookjes verteld over varkens en mensen, en sommige van die volksverhalen tonen duidelijk verwantschap met het waar relaas van Tanne-

ke. Een mooi voorbeeld is het Siciliaanse sprookje *Re Porco*. De vloek van een bedelares ontbreekt, maar de boreling in dit volksverhaal overtreft het dochtertje van de Skinkers.

Er waren eens, vertelt het sprookje, een koning en een koningin die geen kind hadden, maar er graag een wilden. Op een dag toen de koningin een wandeling maakte liep er een zeug met biggetjes over de weg. ‘O God,’ verzuchtte de koningin, ‘zo’n dom dier heeft zoveel kleintjes, en mij hebt U er niet een geschonken, hoe dikwijls ik er ook om gebeden heb. Och, had ik maar een kind, al was het een varkentje.’

Niet lang daarna werd zij zwanger, en na negen maanden baarde ze een heus klein zwijntje. De koning en de koningin waren geschokt en verslagen, maar de liefde overwon. De koningin zoogde en verzorgde het biggetje, en het groeide voorspoedig. Toen het geen kind meer was begon het door het paleis rond te lopen en te knorren: ‘Ik wil een vrouw hebben! Ik wil een vrouw!’ ‘Wat zullen we doen?’ vroeg de koningin haar gemaal. ‘Een koningsdochter kunnen we hem niet geven, maar misschien is er onder de drie dochters van de wasvrouw wel een goede kandidate.’

Gelukkig had de wasvrouw hier wel oren naar. Het prinselijke varken trouwde achtereenvolgens met elk van haar dochters. De eerste twee wilden hem niet kussen, dus doodde hij die nog tijdens de huwelijksnacht. De jongste daarentegen was lief voor hem, en dankzij haar kussen veranderde hij ’s nachts in een echte man. Zo leefde het jonge echtpaar lang en gelukkig totdat zij ondanks zijn verbod ging rondvertellen dat hij elke nacht in bed een mens werd. Op slag was het prinselijke varken verdwenen, en pas na vele avonturen vond zijn vrouw hem terug.

Het is onwaarschijnlijk dat dit Siciliaanse vertelsel omstreeks 1640 bekend was in Londen, maar de plot van het levensverhaal van Tanneke, de belofte dat een kus haar schoonheid zou brengen, was de Britten niet vreemd. In Wirkham was het sprookje weliswaar niet goed afgelopen – het monster bleef ongetrouwd een monster – maar ook in Engeland zullen sprookjes over geslaagde metamorfosen

van bruid of bruidegom zeker de ronde hebben gedaan. Van *Belle en het beest*, *De kikkerkoning* en soortgelijke verhalen waarin de bruidegom onttoverd wordt, is in Engelse volksuitgaven tot in de negentiende eeuw geen spoor te vinden, maar daartegenover staat het verhaal van de vrouw uit Bath. In Chaucers *Canterbury Tales* (1400) vertelt zij de geschiedenis van een jonge ridder die een meisje heeft verkracht en door koning Arthur ter dood wordt veroordeeld, maar van de koningin een laatste kans op gratie krijgt. Hij heeft een jaar de tijd om uit te vinden wat de vrouwen van alle, alle dingen het meest begeren. Na veel omzwervingen en een doolhof van antwoorden nadert de datum waarop hij terug moet naar het koninklijke slot. Op weg daarheen ziet hij langs een woudzoom vierentwintig vrouwen dansen, ja méér zelfs, en dus ruikt hij nieuwe kansen om het vrouwelijke raadsel te doorgronden. Op de plek zelf blijken de danseressen echter verdwenen. In het gras zit slechts een akelig oud wijf, zo lelijk als geen mens kan zijn. Maar oude zielen weten meestal meer dan jonge, en het is dan ook dit moedertje dat hem de oplossing voor zijn queeste biedt: ‘Elke vrouw wil volle heerschappij over haar echtgenoot en minnaar.’ In ruil voor dit inderdaad juiste antwoord wil het oudje dat de ridder met haar trouwt. En als, na heel wat tegenstribbelen van de jonge verloofde, hun huwelijk met een kus wordt bezegeld blijkt de bruid een verblindende schoonheid.

Zoveel voedingsbodem garandeert navolging. Zelfs ongehuwd kreeg Tanneke dus een uitgebreid nageslacht. En haast altijd weer ging het dan om een rijke dame, die steevast maar één ding moest ondernemen om bevrijd te worden van dat akelige masker: trouwen. Dit gold in ieder geval ook voor de jonkvrouw op een Duits pamflet dat in 1717 werd verspreid. Haar wachtte echter hetzelfde lot als Tanneke. ‘Dit afschuwelijke monster bevindt zich thans op haar slot,’ aldus de tekst onder een grimmig portret. ‘Naar verluidt is ze van hoge adel en zeker honderdduizend gulden rijk; ze wil met alle geweld trouwen en haar liefste in spe na een succesvol afgelegde proef gelijk de helft van haar vermogen

4. Duitse jonkvrouw, 1717

schenken. Inderdaad hebben zich al enkele mannen aangemeld om haar te omarmen, maar zodra ze dit wangedrocht onder ogen kregen en haar varkenspraat aanhoorden, zijn ze teruggedeesd en hebben de benen genomen.’

Eugen Holländer suggereerde in zijn *Wunder, Wundergeburt und Wundergestalt* (1921) dat dit Duitse pamflet een karikatuur zou zijn van een bestaand personage. Afbeelding en tekst zijn dan beledigend bedoeld. Dat is heel goed mogelijk, al is het slachtoffer van de satire niet meer te achterhalen. Maar karikatuur of niet, dit pamflet herhaalt, bewust of onbewust, de geschiedenis in Wirkham – zoals ook Paré’s houtsnede van het Brusselse wondervarken tot op de dag

5. Het Gelderse Zwijn, 1786

van heden in spotprenten is nagevolgd. In dit spoor was stadhouder Willem v in ons land een dankbaar mikpunt. Op een patriottische gravure uit 1786 is hij, met een vetgemest varkenslijf bij een trog vol Bourgogne-wijn, brakend en pissend afgebeeld als 'Het Geldersche Zwijn'. De bitter gestemde versregels bij dit Oranjeportret wagen zich aan een verklaring van de joodse onthouding van varkensvlees. Zou, vraagt de tekst zich af, een jood geen zwijnevlees willen eten 'om dat voorheen een booze en helsche Geest, / die een' ellendeling hadt, jaeren lang bezeeten, / wierdt uitgedreven in 't Geslacht van 't morsig Beest?'

Voorals in Duitsland en Engeland is de relatie tussen joden en de in het Oude Testament onrein genoemde dieren in kwaadwillige karikaturen vertekend. Het varken was dan veruit favoriet. Christelijke arrogantie leidde tot de even grove als groteske misvatting dat elke jood toch het liefst christen zou willen zijn, en dus ook een heimelijk liefhebber van spek en hammen was. En eenmaal op dit dwaalspoor leek de vereenzelving van jood en varken een begrijpelijke con-